

ΦΥΣΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΦΕΡΕΥΜΑΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Δ. Ν. ΚΑΡΑΦΩΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΦΥΣΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

ΚΑΙ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

ΥΠΟ

ΝΕΟΚΛΕΟΥΣ ΚΑΖΑΝΗ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

**ΔΕ ΠΕΡΙ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΘΕΩΡΙΑΙ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗΝ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΝ ΑΥΤΩΝ
ΠΡΟΟΔΟΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΝ.**

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Ν. Γ. ΠΑΣΣΑΡΗ

1881

ΑΙ ΠΕΡΙ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΚΑΙ

ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΘΕΩΡΙΑΙ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ

ΙΣΤΟΡΙΚΗΝ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΝ ΑΥΤΩΝ

ΠΡΟΟΔΟΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΕΙΝ

ΥΠΟ

ΝΕΟΚΛΕΟΥΣ ΚΑΖΑΝ.



ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Ν. Γ. ΠΑΞΕΑΡΗ

1881

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Παραδίδω εἰς τὴν πανεπιστημιακὴν νεότητά καὶ εἰς τὸ σκεπτόμενον ἑλληνικὸν δημόσιον τὸν πρῶτον τόμον συγγράμματος, κεκλημένου ν' ἀναπληρώσῃ οὐσιῶδες κενὸν καὶ ἐν τῇ σπουδῇ τοῦ δικαίου, καὶ ἐν τῇ μελέτῃ ἐπιστήμης, εἴπερ τις καὶ ἄλλη δυναμένης νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν διευκρίνισιν καὶ τὴν λύσιν τῶν ποικίλων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν προβλημάτων, τῶν ἀπασχολούντων, κατ' ἐξοχὴν ἐν τοῖς τελευταίοις τούτοις καιροῖς, τὴν νεωτέραν κοινωνίαν. Ἡ μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης ἐπίμονος ἀπαγόρευσις ἐν τῷ ἐθνικῷ πανεπιστημίῳ αὐτοτελοῦς ἔδρας τῆς ἐπιστήμης ταύτης, ὁπότε ἄγνωστοι ἔδραι ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ τῆς Εὐρώπης βίῳ δημιουργοῦνται ὑπὸ τυχαρπάστου ὑπουργοῦ καὶ ἀναγράφονται καθ' ἕκαστον ἔτος ἐν τῷ προγράμματι τῶν πανεπιστημιακῶν μαθημάτων, ἐπιδούλως ἐνθαρρύνει τὴν ἐμπειρικὴν τοῦ δικαίου ἀποψιν καὶ ἐρμηνείαν, εἰς ἣν ἀφορμὴν ὁ φιλοσοφῶν παρατηρητῆς δύναται ἴσως ν' ἀποδώσῃ οὐκ ὀλίγον τῆς συγχρόνου θλιβεραῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς τοῦ ἔθνους καταστάσεως, ἀπαισίως ἐπαπειλούσης τὸ ἐνεστῶς αὐτοῦ καὶ τὸ μέλλον, λυμαιομένης τὰ εὐγενέστατα αὐτοῦ ιδεώδη, καὶ πονηρῶς παρασυρούσης αὐτὸ ἀπὸ καταπτώσεως εἰς κατάπτωσιν. Ὡς ἐπὶ τῶν χρόνων παντὸς ἠθικοῦ δισταγμοῦ ἐν τῷ ἱστορικῷ βίῳ τῶν λαῶν, ὁπότε καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ καὶ ἐν τῇ πράξει ἐπίσημον λαμβάνει κύρος τὸ νόμῳ καλόν, νόμῳ κακόν, ὀργανοῦται δὲ ἡ ἀρχὴ τῆς χρησιμοθηρίας εἰς τέλειον πολιτικὸν σύστημα, τὰ πάντα ἐκμεταλλευσόμενον, τὸ δίκαιον ἐν Ἑλλάδι, καταβιβασθὲν ἀπὸ τοῦ προνομιοῦχου αὐτοῦ στηλοβάτου, ἐμπειρικώτατα ἀναλύεται καὶ ἐρμηνεύεται ὡς ἡ τυχαία μᾶλλον καὶ αὐθαίρετος ἐκδήλωσις τῆς πεπερασμένης βουλήσεως καὶ τῶν ἐκάστοτε συμφερόντων ὠρισμένης ἱστορικῆς καταστάσεως, ἢ ὡς ἡ αἰωνία ἀλήθεια καὶ τάξις τῆς κοινωνίας.

Δὲν σκοπῶ νὰ ἐρευνήσω ἐν τῇ στιγμῇ ταύτῃ τὰ οὐχὶ ἀπόρρητα αἷτια τῆς ὀλιγωρίας ταύτης· τὸ *pro domo sua* ἀγορεύειν δὲν ἐπιτρέπεται ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις· οὕτω καταλείπω τὴν περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἔρευναν καὶ ἐτυμηγορίαν εἰς τὴν σκεπτομένην ἐκείνην παρ' ἡμῶν τάξιν, παρ' ἣ οὔτε ἡ μοχθηρία, οὔτε ἡ περιφρόνησις τῶν καθολικῶν συμφερόντων ἀπεμάραναν ἔτι τὰ στοιχειωδέστατα ιδεώδη καὶ αἰσθήματα τοῦ κοινωνικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ τῶν ὑψηλοτέρων ζητημάτων.

Ἐν τῷ δημοσιευομένῳ σήμερον πρώτῳ τόμῳ τοῦ συγγράμματος περιλαμβάνεται ἡ ἀνάπτυξις τῆς περὶ δικαίου καὶ πολιτείας ιδέας ἐν τῇ

ἱστορία· ἡ διαδοχικὴ οὕτως εἰπεῖν αὐτῆς ἐξέλιξις. Δὲν ἠκολούθησα ὠρι-
σμένον σύστημα· ἐν τῇ συγχρόνῳ συγχύσει ἰδεῶν καὶ συστημάτων εἶνε
τολμηρὸς ὁ ἀξιῶν ν' ἀναγορεύσῃ ὠρισμένην ἀρχὴν ὡς τὸ καθολικὸν
πάντων τῶν πραγμάτων κριτήριον καὶ μέτρον· ἡ δὲ ἐπιστήμη τοῦ δι-
καίου κατ' ἐξοχὴν, σχετιζομένη μετὰ τῶν περιπετειῶν τῆς ἱστορίας,
παρίσταται ὑπὸ διαφόρους ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ ἐκδηλώσεις, ἥμισθα
εἰς μίαν ἀρχὴν ν' ἀναχθῇ δυναμένη. Ἄλλως τε ἐζήλωσα ἀείποτε τὸ
τοῦ Feuerbach: «Keine Autorität ist meine autorität».

Δὲν ἀγνοῶ ὅτι σήμερον, πᾶνυ δικαίως, ἡ ἡμερησίᾳ διάταξις τῆς ἐλ-
ληνικῆς κοινωνίας στρέφεται περὶ ζωτικώτερα θέματα, ἐλαχίστην διατι-
θεμένη νὰ παράσχῃ ἀκρόασις εἰς τὰς ἐμμέτους νομοθεσίας καὶ τὰ συμπε-
ράσματα τῆς ἐπιστήμης, ἧτις ἀρνούμενη νὰ προσλιπαρῇ καὶ νὰ κολα-
κεύῃ, ἔρχεται πολλάκις κατ' ἀνάγκην εἰς ρῆξιν μετὰ τῶν ἀρχουσῶν
ἐκ τοῦ συμφέροντος ἢ ἐκ τῆς ἀγνοίας ἀπόψεων. Ἄλλ' ἡ ἀλήθειαι, ὅποτε-
δήποτε λεγομένη, δὲν εἶνε πρόωρος ἢ ἄκαιρος, οὐδέποτε δὲ ὁ ἀμερόλη-
πτος παρατηρητῆς, ὁ ἀπὸ τῶν κορυφῶν τῆς σκέψεως μελετῶν τὰ κοι-
νωνικὰ φαινόμενα, ἀνεξαρτήτως τῶν κρατουτῶν θεωριῶν, δικαιούται νὰ
σιωπήσῃ, διότι αἰσθάνεται περὶ ἑαυτὸν ἐρημίαν, ἐέβχιος ὢν, ὅτι οἱ ἀ-
γῶνες τοῦ δὲν θέλουσι παρέλθει ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἡ ὀργανω-
τικὴ ἰδέαι ρίπτεται ἐν τῷ χέρσῳ ἀγρῷ τῆς κοινωνίας, ὑπὸ τὴν εὐοίωνον
ἐλπίδα, ὅτι θᾶσσον ἢ βράδιον θὰ ἐπιστῇ ἡ στιγμή τῆς ἐλαστήσεως καὶ
τῆς καρποφορίας. Μὲ τὴν παρήγορον ταύτην σκέψιν προσέρχομαι εἰς τὸ
δημόσιον διὰ τοῦ δημοσιευομένου συγγράμματός, πεποιθὼς ὅτι ἐπὶ τῶν
πολιτικῶν πρὸ ἡμῶν ἐρειπίων τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας, ἅτινα ὑπομι-
μνήσκουσι θλιβερωτάτας στιγμὰς τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας, θέλει ἀναβλαστή-
σει ὁ φοῖνιξ τῆς νέας πολιτικῆς ἰδέας, ἂν ἀληθῶς ἔχει τοιαύτην νὰ πραγ-
ματώσῃ ἡ νέα Ἑλλάς, ἂν ἡ ἀνάστασις αὐτῆς δὲν ἦτο πολιτικὸν σφάλ-
μα, καὶ ἂν ἐκ τῶν παθημάτων τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος δὲν
αἰσθανόμεθα ἑαυτοὺς ὑποχρέους ν' ἀντλήσωμεν τὰ διδάγματα τοῦ μέλ-
λοντος, διὰ ν' ἀγωνισθῶμεν λογικώτεροι, εὐσταθέστεροι, πολιτικώτεροι
ἐν τῷ ὀσημέραι στενουμένῳ ἐδάφει τῆς ἐθνικῆς σταδιοδρομίας.

Μηνὶ Δεκεμβρίῳ 1881.



ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

	Σελ.	1
Εισαγωγή.		
Βιβλίον πρῶτον. Τὸ φυσικὸν δίκαιον ἐν Ἑλλάδι καὶ Ῥώμῃ.		
Κεφάλαιον πρῶτον. Οἱ πρόδρομοι. — Πυθαγόρειοι, Σοφισταί, Σωκράτης.	»	26
» δεύτερον. Πλάτων.	»	22
» τρίτον. Ἀριστοτέλης.	»	84
» τέταρτον. Τελευταῖαι θεωρίαι. — Στωϊκοί.	»	116
» πέμπτον. Ἐπίδρασις τῆς Ἑλλάδος. — Πολύβιος, Κικέρων.	»	127
Βιβλίον δεύτερον. Θεοκρατικὸν Δίκαιον.		
Κεφάλαιον πρῶτον. Λύγουστίνος.	»	149
» δεύτερον. Πάλη μεταξύ πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς. — Θωμᾶς Ἀκρινάτης, Δάντης Ἀλιγιέρης.	»	162
Βιβλίον τρίτον. Ἀναγέννησις.		
Κεφάλαιον πρῶτον. Μακιαβέλλης.	»	179
» δεύτερον. Ἰδεώδης Πολιτεία. — Θωμᾶς Μῶρος, Θωμᾶς Καμπανέλλης, Βάκων Βερουλάμιος.	»	208
Βιβλίον τέταρτον. Μεταρρυθμίσις.		
Κεφάλαιον πρῶτον. Οὐγὼν Γρότιος καὶ ἡ σχολὴ αὐτοῦ.	»	225
» δεύτερον. Ἀγγλικὴ ἐπανάστασις. — Μίλτων, Κόβθης, Λόκιος.	»	245
» τρίτον. Βενέδικτος Σπινόζας.	»	260
Βιβλίον πέμπτον. Ἐπανάστασις.		
Κεφάλαιον πρῶτον. Ἡ ἐπανάστασις ἐν Γαλλίᾳ. — Μοντέσκιος, Ρουσσώ.	»	270
» δεύτερον. Ἡ ἐπανάστασις ἐν Γερμανίᾳ. — Κάντιος, Φίχτης.	»	306
» τρίτον. Ἀντεπαναστατικὴ ἀντίδρασις. — Ἱστορικὴ καὶ θεολογικὴ σχολή.	»	328
» τέταρτον. Ἐγγελοσ, Κράουζε.	»	348
» πέμπτον. Κοινωνιστικαὶ θεωρίαι.	»	369

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ.	1	στίχ.	11	ἀντί	αὐθαϊρέτως	γράφε	αὐθαϊρέτως.
»	4	»	11	»	κοινωνικὴν	»	κοινωνίαν.
»	11	»	18	»	κοινωνικὴν	»	κοινωνικὴν.
»	16	»	34	»	πολεμηθεῖτα	»	πολεμηθεῖσαι.
»	22	»	37	»	κοινωνῶν	»	κοινωνῶν.
»	48	»	31	»	διευκρίνησιν	»	διευκρίνησιν.
»	72	»	10	»	παίδας	»	παίδας.
»	72	»	3	»	ἀναγκαῖον, ἀλλὰ καὶ ἔμφυτον.	»	ἔμφυτον, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖον.
»	111	»	10	»	Σταγεικρίτην	»	Σταγειρίτην.
»	121	»	25	»	μετέχειν	»	μετέχον.
»	142	»	17	»	μεμετρημέτον	»	μεμετρημένον.
»	147	»	18	»	σχήπτρον	»	σχήπτρον.
»	147	»	32	»	μᾶλλον	»	μᾶλλον.
»	147	»	33	»	τοῖν	»	τοῖς.
»	155	»	36	»	δίκον	»	δίκαιον.
»	156	»	14	»	πρώτη	»	πρώτη.
»	157	»	18	»	ἀφωσιωμένην	»	ἀφωσιωμένην.
»	174	»	11	»	αἰρομένης, ἀπὸ	»	αἰρομένης ἀπὸ
»	174	»	28	»	διῶσχυρισμοῦ	»	διῶσχυρισμοῦ.
»	201	»	14	»	ἡγεμόνων	»	μεγιστάνων.
»	203	»	29	»	Σαβοναρόρας	»	Σαβοναρόλας.
»	234	»	3	»	ἐξαγαγόντος	»	ἐξαγαγούσης.
»	247	»	5	»	οἰωνούς	»	οἰωνούς.
»	253	»	9	»	καὶ τοῦ δίκαιου	»	καὶ τοῦ ἀδίκου.
»	262	»	22	»	εἶνε δρᾶσις	»	εἶνε ἡ δρᾶσις.
»	336	»	26	»	ἱστορικὴν	»	ἱστορικὴν,
»	338	»	26	»	τῆς φθορᾶς	»	τῆς φθορᾶς.
»	343	»	6	»	ῶν	»	ῶν.
»	355	»	1	»	ον	»	ον.
»	353	»	18	»	ἐπλατήθη	»	ἐπλανήθη.
»	376	»	5	»	τοῦ ἀνθρωπίνου, χαρακτήρος	»	τοῦ ἀνθρωπίνου χαρακτήρος.
»	378	»	3	»	πραγμάτων	»	γραμματέων.